УДК 793.31(=161.2)

Володимир БІЛОШКУРСЬКИЙ,
заслужений працівник культури України,
доцент кафедри хореографії
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ «ГОПАК»: ФАБУЛА ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті досліджено умови виникнення українського народного танцю «Гопак», що сприяло своєрідності сучасного сценічного його виконання. Доведено, що лексичною особливістю танцю «Гопак» є трюкова частина чоловічого виконання, яка має потужне історичне підґрунтя. У сучасному українському народно-сценічному варіанті простежується значне розширення й ускладнення трюкової частини танцю. Зазначено, що для цього потрібна спортивно-акробатично підготовки танцівників, яка вимагає залучення до процесу навчання відповідних фахівців і методик.

Ключові слова: *гопак, український народний танець, народне танцювальне мистецтво, запорізькі козаки, козацький танець.*

Протягом століть український народ створив самобутню культуру, одним зі скарбів якої є танцювальне мистецтво. Кращі художні зразки танцювальної культури збережені і є невід'ємною частиною мистецького життя України. Запальні й ліричні, нестримні та повільні танці демонструють високу і самобутню культуру українського народу. Хореографічні колективи своєю творчістю прославляють українське народне танцювальне мистецтво, завойовуючи палких шанувальників на всіх континентах світу.

Розвиток сучасного українського народного хореографічного мистецтва не можливий без знання історичних витоків. Минуле країни свідчить про славетні військові перемоги, що зафіксовано народною хореографічною творчістю в славетному козацькому танці «Козак», швидкому й запальному парному – «Козачок», старовинному – «Гайдук», жартівливому – «Чумак», односкладних танцях, що отримали назву за основним рухом: «Тропак», «Голубець» тощо. Більш як за чотири століття козаччини українська народна хореографія збагатилася творчістю запорізьких козаків, які відображали у танцях своє вільне, але суворе ратне життя [4, с. 15]. Але, безперечно, найулюбленішим старовинним народним танцем є «Гопак», який виконували на той час тільки чоловіки, демонструючи мужність і військову вдачу козацтва.

Чоловічий український народний танець «Гопак» виник у певний час, за певних умов і в певному середовищі: під час існування Запорізької Січі його виконували воїни-козаки, які мали відповідну військову підготовку, були фізично загартованими та витривалими. Уміння гарно і вправно танцювати для запорожця було справою честі: танцювальні рухи виконували не лише для задоволення та розваги. Це був певний вишкіл воїна-козака: за допомогою танцю юнаки навчалися військовому мистецтву. У народі говорили: «Козак танцює, як на коні

гарцює». У цьому прислів'ї мали на увазі й козака, який вдало виконував рухи військового танцю «Гопак».

Свою назву – «Гопак» – козацький танець отримав за основним рухом, який тлумачать, як стрибати, бити. Виконавці широко демонстрували різноманітні стрибки, «плазунці», «щупаки», «млинки», «присядки», «голубці» [4, с. 11].

Фольклорист А. Гуменюк описує, що «Гопак» – чоловічий танець, який можуть виконувати один чи кілька танцюристів. Заздалегідь визначеної композиційної побудови танець не має, він базується на імпровізації. Завдання кожного виконавця – якнайкраще і якнайдотепніше виконати ті чи інші танцювальні рухи, не заважаючи іншим танцівникам. Темп виконання помірний, рухи виконують швидко, з поступовим прискоренням, що веде до кульмінації-фіналу [3, с. 191]. Головною ідеєю танцю «Гопак» було змагання, яке відбувалось між окремими танцівниками-козаками, що демонстрували, вихваляючись, один перед одним свою спритність, силу та витривалість. Перетанцьовуючи рух за рухом, запорожці вдавались до виконання карколомних елементів, підбадьорюючи суперника до більш складних рухів. У такому танцювальному завзятому протистоянні козаки виконували різноманітні стрибки, присядки, кружляння.

Часи Запорізької Січі вже давно минули, але все, що пов'язане із січовиками, сьогодні вкрай актуальне і набуло романтичного ореолу. Сучасна молодь намагається в усьому наслідувати легендарних запорожців, для яких першою ознакою козацтва було вміння танцювати по-козацькому – правильно, упевнено, відчайдушно, щоб «аж земля вгиналася» і водночас невимушено, з почуттям самоповаги [4, с. 24].

Велике значення для сценізації українського народного танцю мали записи народної творчості, здійснені такими дослідниками, як: В. Авраменко, Р. Герасимчук, А. Гуменюк, В. Верховинець, В. Купленик, А. Богород, К. Василенко й ін. Зокрема, В. Авраменко у виданні «Національний танець» фіксує танець за назвою «Гопак колом з вільним солом», «Гопак парубоцький» [4, с. 33]. Саме на основі матеріалів цих авторів були створені варіанти українського народно-сценічного танцю.

У сценічному варіанті танець «Гопак» стає парно-масовим танцем і має сталу композицію. Традиційно початком танцю є вихід усіх танцівників, які стрімко рухаються по сцені. Поступово із загальної маси відокремлюються пари, трійки, групи, що виконують танцювальні «па» окремо. Хлопці демонструють силу і спритність, а дівчата весело їх підбурюють. Чоловічі бурхливі танцювальні рухи змінюються жіночими ліричними комбінаціями. Фіналізує виступ загальне виконання спритних і технічно складних елементів на тлі емоційного підйому [6, 86].

За ідейно-емоційним змістом оновленого танцю «Гопак» музичний супровід під час виконання змінює свій характер, відповідно, до чоловічого – мужньо й героїчно, жіночого – ніжно і лірично та загального виконання – радісно й запально. Музика розкриває хореографічний образ танцівників, увиразнюючи рухи, фігури танцю та його емоційне забарвлення. Живе сплетіння різноманітних рухів у фігурах, що змінюються, формує вишуканий хореографічний малюнок народно-сценічного танцю.

Український народний танець «Гопак» має свою лексику, власні характерні рухи та їх комбінації, які варіюються залежно від задуму постановника. Це здебільшого рухи суто чоловічі, їх виконання потребує не лише майстерності, фізичної сили та витривалості, а й спеціальної спортивно-акробатичної підготовки.

У сучасному українському народно-сценічному танці простежується розширення структури традиційних танцювальних рухів: окрім основних присядок, додались і віртуозні розтяжки, присядки-розніжки, які мають різновиди, але найбільш різноманітними стали повзунці. У козацькому танці зросла кількість «revольтатів», «млинків», «відсічок», «голубців», «підбивок» й ін. Такі рухи потребують значної координації тіла, його стійкості та балансу, тобто спеціальної хореографічної та фізичної підготовки. Надзвичайно важливо під час виконання такого віртуозного руху, є необхідність зафіксувати потрібну позу в мить найвищого злету, а таке вміння формується лише внаслідок наполегливих тренувань. До цих рухів слід віднести як традиційні: повітряні кільця, щупак, повітряну розніжку, так і нові: прихід після подвійного повітряного туру в повний шпагат, у розніжку в повороті. Новоутворенням є й повзунець з опорою на чоло, різновиди закладок-підсікань й ін. Необхідно зазначити, що для виконання цих рухів потрібна спортивно-акробатична підготовка танцівників, яка потребує залучення до процесу навчання відповідних фахівців і методик.

Є. Приступа і В. Пилат у виданні «Традиції української національної фізичної культури» стверджують, що танець «Гопак» походить від національної боротьби, так званого «бойового танцю» запорізьких козаків [8, с. 45]. На їхню думку, «Гопак» – це свого роду «українське ушу»; і цю теорію підтверджує те, що недавно було започаткований новий вид національної боротьби – «Бойовий гопак».

Лексика народного танцю «Гопак» природна й безпосередня, вона є наслідком єдності змісту та форми хореографічного твору. Тому козацький танець необхідно ускладнювати акробатичними трюками раціонально й виважено, вони мають бути виправдані розвитком дії та підкреслювати своєрідність «Гопака» [4, с. 35-38].

«Гопак» є здобутком народного танцювального мистецтва України та потребує детального наукового вивчення. Знання його походження та композиції потрібне для того, щоб професійно відтворити козацький танець на сцені. Мало знати основні рухи та побудову цього танцю, треба передусім добре знати історію, розуміти саму суть танцю, причину, що спонукала козака до танцювального двобою. Варто ретельніше вивчати зразки танцювальної культури українського народу, яким є танець «Гопак», тому що це і є джерело духовної культури України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борзов А. А. Танцы народов мира. Москва : Университет Натальи Нестеровой, 2006. 496 с.
2. Василенко К. Ю. Український танець : підручник. Київ : ІПК ПК, 1997. 282 с.
3. Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ : Наукова думка, 1969. 615 с.
4. Запорізька Січ – колиска козацького танцю : методичні рекомендації / уклад. О. П. Колосок. Київ : ДАКККіМ, 2004. 47 с.

5. Литвиненко В. А. Зразки народної хореографії : підручник. 2-ге вид. Київ : Альтерпрес, 2008. 468 с.
6. Ткаченко Т. С. Народний танец. Москва : Искусство, 1967. 656 с.
7. Чміль В. А. Танці Запорізького краю в обробці З. Сизоненка. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2005. 340 с.
8. Приступа Є. Н., Пилат В. С. Традиції української національної фізичної культури. Ч. 1. Львів : Троян, 1991. 104 с.